

III. ПРОБЛЕМИ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Важинський В. М.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права та гуманітарних дисциплін
Івано-Франківської філії Відкритого міжнародного
університету розвитку людини «Україна»
ORCID ID: 00000-0003-4081-2954

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2021.1-2/149-155>

УДК 342.951:346.543

ІНСТРУМЕНТИ НАКОПИЧЕННЯ ПРИВАТНИХ ЗАОЩАДЖЕНЬ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОГО ТА ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Анотація. В Україні багато уваги приділяється інвестуванню в економіку, бізнес, грантові проєкти тощо. Але питанням інвестування з метою накопичення приватних заощаджень фізичних осіб (домогосподарств) приділяється незначна увага, у зв'язку з чим потужний інвестиційний ресурс заощаджень громадян використовується недостатньо.

Метою статті є вивчення інструментів накопичення приватних заощаджень в Україні, виокремлення основних проблем, які сьогодні існують в правовому регулюванні цього інституту та формулювання пропозицій щодо їх усунення.

Автором визначено накопичення приватних заощаджень громадян як вид інвестиційної діяльності (непряме інвестування довготермінових фінансових інвестицій), що полягає у вкладенні (переданні) посереднику грошових заощаджень з метою збереження їх цінності та примноження (отримання доходу (прибутку) від їх вкладення) для забезпечення в майбутньому достойного рівня життя. У дослідженні констатовано, що накопичення приватних заощаджень має низку відмінностей від інших способів здійснення інвестиційної діяльності, що дозволяють виділяти його як особливий об'єкт державного регулювання.

Так, 1) накопичення приватних заощаджень є довготривалим актом, який зазвичай не може бути припинений в односторонньому порядку (крім надзвичайних обставин); 2) приватні заощадження здійснюються лише в грошовій формі; 3) приватні заощадження не перетворюються на інший об'єкт, коли під час інших видів інвестування вкладені кошти «перетворюються» на майнові права, об'єкт нерухомості, товар тощо; 4) метою приватних заощаджень є накопичення капіталу, а не набуття нових майнових чи інших прав, тобто приватні заощадження не перетворюються в інші форми капіталу; 5) приватні заощадження не є об'єктом вільного цивільного обороту (не відчужуються вільно на підставі цивільно-правових договорів) на відміну від інших об'єктів інвестування (нерухомості, майнових прав, цінних паперів тощо); 6) кошти інвестуються особою не напряму, а передаються як внесок (вклад) фінансовому посереднику. Тому для характеристики особи, що здійснює інвестування з метою накопичення заощаджень більш вдалим вважаємо термін вкладник, а не інвестор; 7) вкладник не може впливати на подальшу інвестиційну політику посередника щодо переданих йому коштів.

Автором доведено, що наразі в Україні найбільш широко застосовуються такі інструменти накопичення приватних заощаджень: 1) вкладання коштів на депозити в банках України; 2) довгострокове накопичувальне страхування життя; 3) недержавні пенсійні фонди.

У статті вказані проблеми державного регулювання і запропоновані шляхи їх вирішення, які мають активізувати використання населенням інструментів накопичення заощаджень.

Ключові слова: заощадження, інвестиції, накопичення заощаджень, державне регулювання інвестицій.

Постановка проблеми. Українці, навчені досвідом СРСР щодо ощадних вкладів, а також нестабільними 90-ми роками ХХ століття, коли за один день інфляція «з'їдала» всі заощадження, не поспішають інвестувати накопичення в різні фонди коштів. Крім того, сьогодні українське населення не має належної фінансової грамотності та знань щодо інструментів та механізмів збереження та примноження своїх заощаджень задля примноження капіталів. Проте заощаджені населенням кошти не повинні зберігатись під «матрацями», вони мають працювати, щоб у майбутньому забезпечити особі достойний рівень життя та сприяти в цілому збільшенню добробуту суспільства.

Так, в Україні станом на 2014 рік 53% населення зберігали вільну готівку вдома, 42% заощаджень у гривнях, лише 11% – в іноземній валюті. На банківських картках і поточних рахунках у банках тримали свої кошти близько 12% (сюди входять і зарплатні проекти), і лише 7% населення, як спосіб заощадження коштів, обирали банківський депозит. Привертає до себе увагу невелика (19,2%) частка цінних паперів, якими володіють фізичні особи¹. Таким чином, приватні заощадження громадян (домогосподарств) є недостатньо залученим інвестиційним ресурсом.

У країнах Європи для громадян пропонуються вкрай розвинені та конкурентні системи недержавного пенсійного забезпечення, накопичувальне страхування життя, вкладення коштів у різні інвестиційні фонди тощо, які забезпечу-

ють потреби населення в інвестуванні заощаджених коштів у «забезпечене» майбутнє. В Україні ці інструменти тільки розвиваються.

Завдання держави сьогодні полягає у створенні сприятливого клімату для розвитку різних можливостей для заощадження та примноження населенням накопичених ним капіталів, забезпечити довіру населення до фінансових інституцій, які діють в державі та захистити громадян від шахрайства та розтрати їх коштів недобросовісними суб'єктами господарювання. Діяльність з оперування «чужими» коштами завжди несе підвищені ризики для вкладників таких коштів, а тому вимагає посиленої уваги держави до формування та реалізації державної політики у цій сфері, а також забезпечення впровадження адміністративно-правових механізмів запобігання правопорушенням у сфері приватних заощаджень, що одночасно сприятиме зниженню рівня злочинності через усунення причин та умов, що їй сприяють.

Метою статті є вивчення інструментів накопичення приватних заощаджень в Україні, виокремлення основних проблем, які сьогодні існують в правовому регулюванні цього інституту та формулювання пропозицій щодо їх усунення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням інвестування приділялось багато уваги у науці адміністративного, фінансового, банківського, господарського права. Окремі питання державного регулювання інвестування розглядалися вітчизняними науковцями: О. Бандуркою, О. Вінник, Л. Вороновою, О. Гетманець, Ю. Жорнокуєм, В. Кар-

¹ М. А. Слатвінський, Державне регулювання інвестиційної діяльності: навч. посібник. (Умань, ВПЦ Візаві, 2014) 36.

ковською, Т. Кізімою, Г. Коцюрюбенко, М. Кучерявенком, С. Лекарем, О. Носовою, І. Райніним, А. Рамським, Л. Савченко, Ю. Світличною, А. Степановою та іншими.

Проте питанням інвестування з метою накопичення приватних заощаджень громадян приділено недостатньо уваги, адже більшість науковців розглядали приватні заощадження в структурі інвестиційного процесу як перший етап інвестування і не виділяли особливості інвестування з метою накопичення заощаджень.

Виклад основного матеріалу дослідження та його основні результати. У широкому розумінні категорія «інвестиції» (від лат. invest – вкладення коштів) означає вкладення капіталу з метою його наступного збільшення¹. За визначенням І.О. Бланка, інвестиція – це вкладення капіталу у всіх його формах у різні об'єкти (інструменти) його господарської діяльності з метою одержання прибутку, а також досягнення іншого економічного чи позаекономічного ефекту, здійснення якого базується на ринкових принципах і пов'язане з факторами часу, ризику і ліквідності². Для України базовим нормативно-правовим актом у сфері інвестиційної діяльності є Закон України «Про інвестиційну діяльність» № 1560ХІІ від 18 вересня 1991 р., у ст. 1 якого визначено, що інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект.

У науці виділяють три групи підходів до розуміння сутності поняття «заощадження»: кількісні (заощадження є

залишком доходу після відшкодування витрат на споживання); мотиваційні (заощадження як відкладене споживання) та інвестиційні (заощадження як неспожитий дохід, виробниче використання якого в майбутньому дає більший результат, ніж поточне споживання)³. Нами не заперечується позиція науковців, що приватні заощадження трансформуються в різні інвестиції⁴ і саме заощадження є початком інвестиційного процесу⁵, але інвестування з метою накопичення приватних заощаджень має ряд особливостей.

Так, у межах цієї статті нами робиться акцент на третій – інвестиційний аспект розуміння сутності заощаджень, тобто здійснення інвестицій з метою накопичення та примноження приватних заощаджень без їх трансформації в інші активи. В такому аспекті пропонуємо розуміти накопичення приватних заощаджень громадян як вид інвестиційної діяльності (непряме інвестування довготермінових фінансових інвестицій), що полягає у вкладенні (переданні) посереднику грошових заощаджень з метою збереження їх цінності та примноження (отримання доходу (прибутку) від їх вкладення) для забезпечення в майбутньому достойного рівня життя.

Накопичення приватних заощаджень має низку відмінностей від інших способів здійснення інвестиційної діяльності, що дозволяють виділяти його як особливий об'єкт державного регулювання. Так, 1) накопичення приватних заощаджень є довготривалим актом, який зазвичай не може бути припинений в односторонньому порядку (крім надзвичайних обставин); 2) приватні заощадження здійснюються лише в грошовій формі; 3) приватні заощадження не перетворюються на інший об'єкт, коли під

¹ Л М Борщ, Інвестування: теорія і практика (Київ, Знання, 2005) 47.

² І А Бланк, Финансовый менеджмент <<http://institutiones.com/download/books/1227finansovyyjmenedzhment.html>> дата звернення 20.03.2021.

³ О А Задоя, Державне регулювання трансформації заощаджень в інвестиції (дис. канд. екон. наук. 08.00.03. Дніпро, 2018) 2.

⁴ А Сміт, Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй (Київ, 2001) 306; А Ю Рамський, Інвестиційний потенціал домогосподарств: монографія (Київ, ун-т ім. Б. Грінченка, 2014) 47.

⁵ П О Куцик, М Я Вірт, І В Гончарук, В І Куцик, Державне регулювання інвестиційного процесу в умовах функціонування ринку цінних паперів: монографія (Львів, Видавництво Растр 7, 2014) 173.

час інших видів інвестування вкладені кошти «перетворюються» на майнові права, об'єкт нерухомості, товар тощо; 4) метою приватних заощаджень є накопичення капіталу, а не набуття нових майнових чи інших прав, тобто приватні заощадження не перетворюються в інші форми капіталу; 5) приватні заощадження не є об'єктом вільного цивільного обороту (не відчужуються вільно на підставі цивільно-правових договорів) на відміну від інших об'єктів інвестування (нерухомості, майнових прав, цінних паперів тощо); 6) кошти інвестуються особою не напряму, а передаються як внесок (вклад) фінансовому посереднику. Тому для характеристики особи, що здійснює інвестування з метою накопичення заощаджень більш вдалим вважаємо термін вкладник, а не інвестор; 7) вкладник не може впливати на подальшу інвестиційну політику посередника щодо переданих йому коштів.

Сьогодні в Україні найбільш широко застосовуються такі інструменти накопичення приватних заощаджень: 1) вкладання коштів на депозити в банках України; 2) довгострокове накопичувальне страхування життя; 3) недержавні пенсійні фонди. Вважаємо, що для активізації населення державі слід удосконалити механізми залучення цих коштів, зокрема шляхом розміщення облігацій внутрішньої державної позики серед населення.

Крім того, звісно громадяни здійснюють приватні інвестиції своїх заощаджень в інститути спільного інвестування (насамперед в будівництво житла) та в цінні папери, але в цьому випадку основною метою такого інвестування є не накопичення заощаджень, а їх перетворення в інші об'єкти – придбання за рахунок заощаджень певного майна, майнових прав тощо. В результаті цього відбувається приріст фінансових активів. Але не всі кошти, передані власниками заощаджень фінансовим посередникам, трансформуються в інвестиції. Так, частина коштів може просто обертатись

на фінансових ринках (спекулятивні операції на фондовому ринку, валютному ринку), що є зловживаннями, правопорушеннями або й злочинною діяльністю фінансового посередника і створює серйозні фінансові ризики для вкладника.

Можливість здійснення зловживань та реалізації ряду протизаконних та злочинних схем із залученими посередником заощадженнями громадян, виникає через проблеми в державному реагуванні цього інституту, які не дозволяють повноцінно функціонувати їм як єдиній системі накопичення заощаджень і підтримують довіру населення до вкладання заощаджень для їх примноження, насамперед це: розпорошеність правових норм в різних законодавчих та підзаконних нормативно-правових актах; формування і реалізація державної політики щодо різних видів накопичень різними органами і, як наслідок, відсутність єдиної та послідовної політики щодо всієї сфери накопичень приватних заощаджень; необхідність адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, недостатність контролю за діяльністю посередників, які залучають кошти заощаджень громадян, наявність корупційної складової в державному управлінні тощо.

Так, одна з головних проблем – відсутність збалансованого, системного й уніфікованого регулювання інвестиційних правовідносин, притому що масив інвестиційного законодавства дуже великий і продовжує зростати. Але, багато нормативних правових актів найчастіше не виконують повною мірою своїх регулятивних функцій через свою заплутаність або розкиданість по різних документах. У зв'язку з цим виникає проблема неефективності правових норм через можливості їх ігнорування, невиконання чи практичну складність застосування у зв'язку з недостатньою конкретністю, суперечностями з іншими нормами, які регулюють ті ж правовідносини тощо. Для громадян ці проблеми призводять до недовіри до держави

і, відповідно, відмови від використання інструментів накопичення заощаджень.

Тому слід погодитись з А. Бутняровим, що найважливішою складовою реформ повинно бути прийняття єдиного законодавчого акта, що регулює різні аспекти інвестування, замість цілого ряду нормативних актів, що нині регулюють інвестиційну діяльність в Україні¹.

Існує також низка суперечностей в інституційному забезпеченні інструментів накопичення заощаджень громадян, адже різні державні органи регулюють різні інституції й відповідно формують різні правила діяльності. Так, Національний банк України відповідно до ст. 4 Закону України «Про банки і банківську діяльність»² та ст. 1 Закону України «Про Національний банк України»³ здійснює регулювання та банківський нагляд і, відповідно, формує політику щодо надання банківських послуг, а відповідно до закону України «Про страхування»⁴ уповноваженим органом у сфері державного регулювання, контролю та нагляду за страховою діяльністю також є Національний банк України (ст. 2). Тоді як державний нагляд та контроль за діяльністю недержавних пенсійних фондів, здійснює Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку відповідно до ст. 67 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення»⁵. В інших сферах фінансових послуг дер-

жавне регулювання здійснюється одним або іншим зі згаданих органів. Це призводить до дублювання функцій та виникнення суперечностей між органами влади, що знижує ефективність інвестиційної політики.

Крім того, сьогодні досі триває пенсійна реформа та реформи фінансових ринків, що значно ускладнює процес роботи певних інституцій і стабільність ринків фінансових послуг в цілому.

Висновки. Для активізації використання населенням інструментів накопичення заощаджень, слід розробити та законодавчо закріпити прозорий та дієвий механізм реалізації вказаних інструментів накопичення заощаджень, посилити гарантії захисту прав вкладників, а також посилити аналітичну та профілактичну діяльність правоохоронних органів щодо виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів з заощадженими населенням коштами. Стабільна і зрозуміла модель реалізації громадянами можливостей накопичення заощаджень сприятиме посиленню довіри населення до цих інструментів і відповідно посилення інвестиційної спроможності суспільства в цілому, адже заощадження громадян є потужним джерелом інвестиційних ресурсів. Крім того, в Україні необхідним є підвищення фінансової грамотності населення та надання доступу до інвестування через придбання ОВДП.

REFERENCES

LIST OF LEGAL DOCUMENTS

LEGISLATION

1. Pro banky i bankivsku diyalnist [About banks and banking activity, Law of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 07.12.2000 № 2121-III. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#n108>> data zvernennya 20.03.2021 [in Ukrainian].

¹ Бутняров А, Сприятливий інвестиційний клімат країни – запорука залучення іноземних інвестицій (2008) 3–4 *Ринок цінних паперів України* 29–32.

² Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#n108>> дата звернення 20.03.2021.

³ Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>> дата звернення 20.03.2021.

⁴ Про страхування: Закон України від 07.03.1996 № 85/96-BP <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#n655>> дата звернення 20.03.2021.

⁵ Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.05.2003 № 1057-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#n1227>> дата звернення 20.03.2021.

2. Pro Natsionalnyy bank Ukrainy [About the National Bank of Ukraine, Law of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 20.05.1999 № 679-XIV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>> data zvernennya 20.03.2021 [in Ukrainian].
3. Pro nederzhavne pensiyne zabezpechennya [About non-state pension provision Law of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 09.05.2003 № 1057-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#n1227>> data zvernennya 20.03.2021 [in Ukrainian].
4. Pro strakhuvannya [About insurance, Law of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 7.03.1996 № 85/96-BP <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#n655>> data zvernennya 20.03.2021 [in Ukrainian].

BIBLIOGRAPHY

AUTHORED BOOKS

5. Blank I, *Finansovyy menedzhment* [Financial management] <<http://institutiones.com/download/books/1227finansovymenedzhment.html>> data zvernennya 20.03.2021 [in Ukrainian].
6. Borshch L, *Investuvannya: teoriya i praktyka* [Investing: theory and practice] (Kyiv, 2005) 470 [in Ukrainian].
7. Kutsyk P, Virt M., Honcharuk I., Kutsyk V., *Derzhavne rehulyuvannya investytsiynoho protsesu v umovakh funktsionuvannya rynku tsinnykh paperiv* [State regulation of the investment process in the conditions of the functioning of the securities market] (Lviv, 2014) 269 [in Ukrainian].
8. Ramskyi A, *Investytsiyny potentsial domohospodarstv* [Investment potential of households] (Kyiv, 2014) 352 [in Ukrainian].
9. Smit A, *Dobrobut natsiy. Doslidzhennya pro pryrodu ta prychny dobrobutu natsiy* [Welfare of Nations. Research on the nature and causes of the well-being of nations] (K., 2001) 594 [in Ukrainian].
10. Slatvinskyi M, *Derzhavne rehulyuvannya investytsiynoyi diyalnosti* [State regulation of investment activity] (Uman, 2014) 198 [in Ukrainian].

ARTICLES

11. Butnyarov A, Spryiatlyvyi investytsiyny klimat krayiny – zaporuka zaluchennya inozemnykh investytsiy [The country's favorable investment climate is a key to attracting foreign investments] (2008) 3–4 *Rynok tsinnykh paperiv Ukrainy* 29–32. [in Ukrainian].

DISSERTATIONS

12. Zadoya A, *Derzhavne rehulyuvannya transformatsiyi zaoshchadzen v investytsiyi* [State regulation of the transformation of savings into investments] (dys. kand. ekon. nauk. 08.00.03. Dnipro, 2018) 213 [in Ukrainian].

Vazhynskyi V.M.

Ph.D in Law,

*Associate Professor of the Department
of Law and Humanities*

*Ivano-Frankivsk branch of Open International
University of Human Development «Ukraine»*

ORCID ID: 00000-0003-4081-2954

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2021.1-2/149-155>

INSTRUMENTS FOR THE ACCUMULATION OF PRIVATE SAVINGS OF INDIVIDUALS AS AN OBJECT OF LEGAL AND STATE REGULATION

Abstract. *In Ukraine, great attention is paid to investing in the economy, business, grant projects, etc. However, little attention is paid to the issues of investing from the accumulation of private savings of individuals (households), which is why the powerful investment resource of citizens' savings is not used enough.*

The purpose of the article *is to study the instruments for the accumulation of private savings in Ukraine, to identify the main problems that are currently in the legal regulation of this institution, and*

to formulate proposals for their elimination.

The author defines the accumulation of private savings of citizens as a type of investment activity (indirect investment of long-term financial investments), which consists in investing (transferring) money savings to an intermediary in order to preserve their value and increase (receiving income (profit) from their investment) to ensure in the future a decent standard of living. The study found that the accumulation of private savings has a number of differences from other ways of carrying out investment activities, which allow it to be singled out as a special object of state regulation.

Yes, 1) the accumulation of private savings is a long-term act that usually cannot be terminated unilaterally (except in extraordinary circumstances); 2) private savings are made only in cash; 3) private savings are not transformed into another object when, during other types of investment, the invested funds are «transformed» into property rights, real estate, goods, etc.; 4) the purpose of private savings is the accumulation of capital, and not the acquisition of new property or other rights, that is, private savings are not transformed into other forms of capital; 5) private savings are not an object of free civil turnover (they are not alienated freely on the basis of civil law contracts) unlike other objects of investment (real estate, property rights, securities, etc.); 6) the funds are not invested by the person directly, but are transferred as a contribution (contribution) to a financial intermediary. Therefore, we consider the term depositor rather than investor to be more appropriate to characterize a person who invests with the aim of accumulating savings; 7) the depositor cannot influence the further investment policy of the intermediary regarding the funds transferred to him.

The study found that the accumulation of private savings has a low difference from other methods of investment activity, which allows it to be singled out as a special object of state regulation. The author has proven that the following private savings accumulation tools are currently most widely used in Ukraine: 1) making deposits in Ukrainian banks; 2) long-term accumulative life insurance; 3) non-state pension funds.

The article presents the problems of state regulation and proposed ways to solve them, which allow activating the population's use of savings accumulation tools.

Key words: *savings, investments, accumulation of savings, state regulation of investments.*